

Pojęcia kluczowe:

umowa o arbitraż, zapis na sąd polubowny, prawo właściwe, pełnomocnictwo, forma pełnomocnictwa

M Mediacja i arbitraż

Piotr Rodziewicz

PRAWO WŁAŚCIWE DLA PEŁNOMOCNICTWA ORAZ FORMY PEŁNOMOCNICTWA DO ZAWARCIA UMOWY O ARBITRAŻ

W ramach międzynarodowego arbitrażu handlowego występuje wiele sytuacji życiowych, w których konieczne jest ustalenie prawa właściwego. Jedną z nich, w przypadku zawarcia umowy o arbitraż za pośrednictwem pełnomocnika, jest ustalenie prawa właściwego dla pełnomocnictwa do zawarcia umowy o arbitraż oraz jego formy, z perspektywy norm kolizyjnych obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej. W ramach niniejszego artykułu przedstawiony został charakter pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny, a także sposób poszukiwania prawa dla niego właściwego. Omówiono przy tym wybór prawa właściwego dla pełnomocnictwa, a także kaskadową normę kolizyjną opartą na łącznikach obiektywnych. Prowadzone w artykule rozważania obejmują również kwestię poszukiwania prawa właściwego dla formy pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny. W opracowaniu ukazano relacje zachodzące między statutem pełnomocnictwa a statutem umowy o arbitraż.

Jedną z tradycyjnych metod rozstrzygania sporów wynikłych z transakcji zawieranych w ramach międzynarodowego obrotu gospodarczego jest arbitraż handlowy¹. Uzasadnione jest wskazanie, że międzynarodowy obrót gospodarczy stanowi hemisferę, w ramach której rozstrzygnięcie sporów nie przez sądy

¹ Por. P. Gillies, G. Moens, *International Trade and Business: Law Policy and Ethics*, Sydney 1998, s. 730.

państwowe, ale przez sądy arbitrażowe jest czymś naturalnym z punktu widzenia praktyki obrotu gospodarczego². W literaturze przedmiotu wiele miejsca poświęcono identyfikacji pozytywnych cech arbitrażu jako formy rozstrzygania sporów, decydujących o jego większej atrakcyjności w porównaniu z sądownictwem państwowym³. Mówiąc jednak o arbitrażu, jako jednej z metod rozstrzygania sporów wynikłych z transakcji zawieranych w międzynarodowym obrocie gospodarczym, nie można zapominać o ramach prawnych dla postępowania przed sądem polubownym i prawie właściwym dla stosunku prawnego, na tle którego spór powstał. W przypadku międzynarodowego arbitrażu handlowego ustalenie prawa właściwego ma bardziej złożony charakter, w porównaniu do spraw z elementem obcym zawisłych przed sądami państwowymi⁴. Ponieważ w przypadku arbitrażu aktualizuje się konieczność ustalenia prawa właściwego dla szeregu kwestii związanych z postępowaniem przed sądem arbitrażowym, jak i stosunkiem prawnym, z którego spór wynika⁵. Nieodzowne jest ustalenie prawa właściwego dla: umowy o arbitraż, ustanawiającej jurysdykcję sądu arbitrażowego do rozstrzygnięcia sporu, zdatności arbitrażowej sprawy, zdolności arbitrażowej stron, umowy stron sporu z arbitrem (arbitrami), postępowania przed sądem polubownym oraz stosunku prawnego, którego spór dotyczy⁶. W ramach mozaiki sytuacji życiowych, dla których konieczne jest ustalenie prawa właściwego w międzynarodowym arbitrażu handlowym, istotnego znaczenia nabiera jeszcze przed powstaniem sporu, jeśli tylko jedna ze stron zamierza zawrzeć zapis na sąd polubowny za pośrednictwem pełnomocnika, ustalenie prawa właściwego dla pełnomocnictwa do zawarcia umowy o arbitraż (zapisu na sąd polubowny), jak i prawa właściwego dla formy takiego pełnomocnictwa.

Rozważania zawarte w niniejszym opracowaniu zostały poświęcone kwestii ustalenia prawa właściwego dla pełnomocnictwa do zawarcia umowy o arbitraż (zapisu na sąd polubowny), jak i jego formy. Wskazana problematyka wydaje się być istotna z dwóch zasadniczych przyczyn. Po pierwsze, wadliwość umocowania pełnomocnika do działania może prowadzić do nieważności lub nieistnienia

² Zob. J.G. Merrills, *International Dispute Settlement*, Cambridge 2011, s. 83.

³ Zob. m.in. Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 14; A. Szumański (w:) *System prawa handlowego, Arbitraż handlowy*, red. A. Szumański, Warszawa 2010, s. 25; M.L. Moses, *The Principles and Practice of International Commercial Arbitration*, Nowy Jork 2012, s. 3.

⁴ Opowiadam się za koncepcją funkcjonalistyczną zakresu zastosowania norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego, wedle której powinny znaleźć one zastosowanie jedynie w odniesieniu do sytuacji życiowych powiązanych z prawem różnych państw (zawierających element obcy) – zob. M. Mataczyński, *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2005, s. 38 i cytowana tam literatura.

⁵ Zob. A. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce. Status prawny arbitrażu i arbitrów*, Warszawa 2011, s. 161.

⁶ J. Poczobut (w:) *System prawa handlowego*, t. 8, *Arbitraż handlowy*, red. A. Szumański, Warszawa 2010, s. 141.

umowy o arbitraż (zapisu na sąd polubowny), która zostanie przez niego zawarta, co w konsekwencji finalnie może stanowić podstawę do odmowy stwierdzenia wykonalności lub uznania zagranicznego wyroku sądu polubownego⁷. Po drugie, stosunkowo powszechne posługiwanie się przez przedsiębiorców działających w międzynarodowym obrocie gospodarczym osobami trzecimi powoduje, że poruszoną w niniejszym opracowaniu problematykę cechuje również doniosły walor praktyczny. Mając powyższe na uwadze, przed przejściem do dalszych szczegółowych rozważań pragnę zastrzec, że analiza prowadzona w niniejszym artykule jest dokonywana z perspektywy przepisów obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej.

1. CHARAKTER PRAWNY UMOWY O ARBITRAŻ A CHARAKTER PRAWNY PEŁNOMOCNICTWA DO ZAWARCIA UMOWY O ARBITRAŻ

Pierwszą kwestią, stanowiącą punkt wyjścia dla dalszych rozważań, jest ustalenie charakteru prawnego pełnomocnictwa do zawarcia umowy o arbitraż (zapisu na sąd polubowny). Przyjęcie, że pełnomocnictwo to ma charakter procesowy, implikuje zastosowanie zasady *lex fori processualis*⁸. Natomiast przyjęcie, że pełnomocnictwo to ma charakter materialnoprawny, prowadzi do wniosku, że prawo właściwe dla zawarcia umowy o arbitraż, jak i jego formy, powinno następować w oparciu o miarodajne normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego, w zakresie nieuregulowanym w aktach prawa jednolitego. Powyższe wątpliwości co do charakteru pełnomocnictwa do zawarcia umowy o arbitraż (zapisu na sąd polubowny) ujawniają się w związku z istnieniem rozbieżnych koncepcji co do charakteru prawnego samej umowy o arbitraż⁹. W literaturze przedmiotu można spotkać stanowiska, zgodnie z którymi zapis na sąd polubowny stanowi czynność prawa materialnego¹⁰, czynność procesową¹¹, czy wreszcie niektórzy autorzy przyjmują, że ma on charakter mieszany¹² lub też, że stanowi on czynność *sui generis* (umowa osobliwa)¹³. O ile jednak w zakresie ustalenia charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny istnieją rozbieżności, o tyle w kwestii charakteru pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny przedstawiciele doktryny wydają się być

⁷ Zob. M. Łaszczyk, J. Szpara (w:) *System prawa handlowego*, t. 8, *Arbitraż handlowy*, red. A. Szumański, Warszawa 2010, s. 699.

⁸ Więcej o wskazanej zasadzie zob. w P. Rodziewicz, *Stwierdzenie treści oraz zastosowanie prawa obcego w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2015, s. 201.

⁹ Por. Z. Radwański, *System prawa prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2008, s. 30; A. Budniak-Rogała, *Charakter prawny zapisu na sąd polubowny w postępowaniu cywilnym*, Wrocław 2015, s. 107.

¹⁰ Zob. m.in. E. Marszałkowska-Krześ, Ł. Błaszczak, *Zapis na sąd polubowny a czynności notarialne (wybrane zagadnienia)*, „Rejent” 2007/9, s. 12.

¹¹ Zob. m.in. R. Kulski, *Umowy procesowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2006, s. 167.

¹² Zob. S. Dalka, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987, s. 57.

¹³ Zob. M. Pazdan, *Prawo właściwe dla oceny zapisu na sąd polubowny*, „Rejent” 2003/10, s. 176.

zgodni i wskazują, że konieczne jest w tym wypadku udzielenie pełnomocnictwa zgodnie z przepisami prawa materialnego¹⁴. Zauważyć bowiem należy, że udzielenie pełnomocnictwa procesowego nie upoważnia do zawarcia umowy o arbitraż (co wynika *explicite* z art. 91 Kodeksu postępowania cywilnego¹⁵)¹⁶. Z uwagi na powyższe do zawarcia zapisu na sąd polubowny za pośrednictwem pełnomocnika konieczne jest udzielenie pełnomocnictwa zgodnie z przepisami prawa materialnego, a nie procesowego. Stanowisko takie znajduje również pośrednio potwierdzenie, w związku z treścią przepisów art. 39 i art. 40 Prawa prywatnego międzynarodowego¹⁷. Rozważając czysto teoretycznie stanowisko przeciwne, zakładające, że zapis na sąd polubowny to czynność procesowa, choć niedokonywana w ramach toczącego się postępowania, to i tak powinny znaleźć do niego odpowiednie zastosowanie przepisy regulujące pełnomocnictwo zawarte w aktach prawa materialnego. Po ustaleniu, że pełnomocnictwo do zawarcia umowy o arbitraż (zapisu na sąd polubowny) ma charakter materialnoprawny, w dalszej części należy przejść do wyjaśnienia relacji zachodzących między statutem umowy o arbitraż i jej formy a statutem pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny i jego formy.

2. RELACJA STATUTU UMOWY O ARBITRAŻ I JEJ FORMY DO STATUTU PEŁNOMOCNICTWA DO ZAWARCIA ZAPISU NA SĄD POLUBOWNY I JEJ FORMY

W przypadku gdy umowa o arbitraż jest zawierana za pośrednictwem pełnomocnika, a okoliczności stanu faktycznego jej dotyczące wskazują na istnienie związku z prawem co najmniej dwóch państw, to w takiej sytuacji aktualizuje się konieczność ustalenia prawa właściwego¹⁸ zarówno dla umowy o arbitraż, formy tej umowy, jak i dla samego pełnomocnictwa do zawarcia umowy o arbitraż, jak i jego formy. Zgodnie z poglądem wyrażonym w literaturze pełnomocnictwo do zawarcia umowy o arbitraż, jak i kwestia jego formy stanowią odrębne sytuacje życiowe, dla których prawo właściwe ustala się niezależnie od prawa

¹⁴ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008, s. 115; M. Tomaszewski (w:) *System prawa handlowego*, t. 8, *Arbitraż handlowy*, red. A. Szumański, Warszawa 2010, s. 317.

¹⁵ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1967 ze zm.), dalej k.p.c.

¹⁶ Ł. Błaszczak, *Wyrok sądu polubownego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 110.

¹⁷ Ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792), dalej p.p.m.

¹⁸ W doktrynie Prawa prywatnego międzynarodowego wyrażane są dwie przeciwstawne koncepcje dotyczące zakresu zastosowania norm kolizyjnych tego prawa, niemniej jednak autor przychylił się do koncepcji, zgodnie z którą normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego mają zastosowanie wyłącznie do sytuacji życiowych zawierających element obcy, a tym samym powiązanych z co najmniej dwoma systemami prawnymi, zob. więcej P. Rodziewicz, *Stwierdzenie...*, s. 34.

właściwego dla samej umowy o arbitraż i jej formy¹⁹. Statut umowy o arbitraż co do zasady powinien być ustalany na podstawie norm kolizyjnych zawartych w art. 39 p.p.m., natomiast statut formy umowy o arbitraż w oparciu o przepis art. 40 p.p.m. Należy jednak pamiętać, że normy kolizyjne wskazujące prawo właściwe dla umowy o arbitraż zostały również zawarte w przepisie art. V ust. 1 lit. a²⁰ Konwencji o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych, sporządzonej 10.06.1958 r. w Nowym Jorku²¹. Podkreślić jednak należy, że przepis ten wiąże jedynie sąd, do którego wystąpiono z wnioskiem o uznanie lub stwierdzenie wykonalności zagranicznego wyroku arbitrażowego²². Podobnie fragmentaryczna regulacja kolizyjnoprawna została zawarta w art. VI ust. 2 i art. IX ust. 1 lit. a Konwencji europejskiej o międzynarodowym arbitrażu handlowym²³, sporządzonej w Genewie 21.04.1961 r.²⁴ Forma umowy o arbitraż stanowi również przedmiot regulacji zawartej w umowach międzynarodowych. W przepisie art. II ust. 2 konwencji nowojorskiej oraz art. I ust. 2 lit. a konwencji europejskiej zostały zawarte normy merytoryczne regulujące formę umowy o arbitraż²⁵. Tym samym obie wskazane wyżej konwencje międzynarodowe zawierają normy kolizyjne wskazujące prawo właściwe dla umowy o arbitraż, a także normy prawa jednolitego odnoszące się do formy umowy o arbitraż. Zgodnie jednak z przeważającym poglądem doktryny wskazane umowy międzynarodowe nie zawierają norm kolizyjnych ani merytorycznych odnoszących się do pełnomocnictwa do zawarcia umowy o arbitraż, jak i jego formy²⁶. Na marginesie należy odnotować, że w literaturze z zakresu międzynarodowego arbitrażu handlowego spotkać można pogląd odwołujący się do orzecznictwa sądów niemieckich, zgodnie z którym z przepisu art. II ust. 2 konwencji nowojorskiej można wyprowadzić wniosek, że w zakresie pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny obowiązuje jednolita reguła, zgodnie z którą nie jest wymagana szczególna forma dla udzielenia pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny²⁷. Niemniej jednak jest to pogląd odosobniony i większość przedstawicieli doktryny międzynarodowego arbitrażu handlowego przyjmuje, że kwestia pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny, jak i jego

¹⁹ Zob. T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 98; J. Poczobut (w:) *System...*, s. 156.

²⁰ J. Poczobut, *Umowa o arbitraż w polskim prawie prywatnym międzynarodowym – z uwagami porównawczymi*, „*Studia Prawa Prywatnego*” 2013/1, s. 24.

²¹ Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych sporządzona 10.06.1958 r. w Nowym Jorku (Dz.U. z 1962 r. nr 9 poz. 41), dalej konwencja nowojorska.

²² J. Poczobut, *Umowa...*, s. 24.

²³ M. Pazdan, *Umowa o arbitraż po wejściu w życie ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym z 2011 r.* (w:) *Proces cywilny. Nauka – kodyfikacja – praktyka*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Wałasik, Warszawa 2012, s. 860.

²⁴ Konwencja europejskiej o międzynarodowym arbitrażu handlowym sporządzona w Genewie 21.04.1961 r. (Dz.U. z 1964 r. nr 40, poz. 270), dalej konwencja europejska.

²⁵ Por. J. Poczobut, *Umowa...*, s. 15.

²⁶ Zob. S. Besson, J.F. Poudret, *Comparative Law of International Arbitration*, Londyn 2007, s. 242.

²⁷ S. Besson, J.F. Poudret, *Comparative Law...*, s. 242.

formy, pozostaje poza zakresem regulacji konwencji nowojorskiej²⁸. Powyższy pogląd należy uznać za trafny, brak jest bowiem uzasadnionych podstaw do konstruowania jednolitej reguły merytorycznej dotyczącej formy pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny w oparciu o przepis art. II ust. 2 konwencji nowojorskiej, którego brzmienie wyraźnie odnosi się do samej umowy o arbitraż. Wskazany przepis swym zakresem obejmuje jedynie formę umowy o arbitraż, wprowadzając jako zasadę wymóg, aby zapis na sąd polubowny był sporządzony na piśmie z jednoczesnym wskazaniem, że jest on spełniony, jeśli zapis jest zawarty w wymianie listów lub telegramów. Wymogi w zakresie formy pisemnej zapisu na sąd polubowny, według poglądu wyrażanego w doktrynie, są spełnione również, jeśli jest on zawarty za pośrednictwem środków porozumiewania się na odległość, które pozwalają na utwalenie jego treści²⁹, w tym w ramach korespondencji e-mailowej³⁰. Mając powyższe na względzie, należy dojść do konkluzji, że normy kolizyjne oraz normy prawa jednolitego tworzące ramy prawne dla międzynarodowego arbitrażu handlowego nie będą miały zastosowania w zakresie odnoszącym się do pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny, jak i jego formy³¹. Omawiając styk statutu umowy o arbitraż i statutu pełnomocnictwa, należy wskazać, że relewantną kwestią z punktu widzenia pełnomocnictwa, która będzie regulowana przez statut umowy o arbitraż, jest dopuszczalność zawarcia zapisu na sąd polubowny za pośrednictwem pełnomocnika³². Jak wskazuje się bowiem, zakres statutu umowy o arbitraż obejmuje zakres podmiotowy związania umową, tym samym zasadne wydaje się wnioskowanie, że dopuszczalność zawarcia zapisu na sąd polubowny za pośrednictwem pełnomocnika będzie warunkowana postanowieniami statutu umowy o arbitraż³³. Ponadto statut umowy o arbitraż oddziałuje na statut pełnomocnictwa w zakresie rodzaju pełnomocnictwa wymaganego do zawarcia umowy o arbitraż³⁴. Wątpliwości powstają na styku statutu pełnomocnictwa i statutu umowy o arbitraż w przypadku przekroczenia zakresu umocowania lub działania przez osobę nieumocowaną. O ile ustalenie zakresu umocowania pełnomocnika wchodzi w skład statutu pełnomocnictwa³⁵, o tyle brak jest

²⁸ S. Besson, J.F. Poudret, *Comparative Law...*, s. 242.

²⁹ J. Balcarczyk, *Zagadnienie formy umowy o arbitraż w świetle art. II (2) Konwencji nowojorskiej o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych oraz w świetle regulacji wewnętrznych*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2008/4, s. 14.

³⁰ Jak wskazał SN w postanowieniu z 2.03.2017 r. (V CSK 392/16), Legalis nr 1587117, „forma złożenia oświadczeń w drodze wymiany dokumentów w formie e-mailowej jest wystarczająca do skutecznego zawarcia zapisu na sąd polubowny. Tak rozumiana forma pisemna na gruncie międzynarodowego arbitrażu jest wystarczająca, niezależnie od tego, że nie spełnia wymagań formy pisemnej wynikającej z regulacji kodeksu cywilnego”.

³¹ Por. M. Tomaszewski (w:) *System...*, s. 402.

³² J. Pazdan (w:) *System prawa prywatnego*, t. 20a, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014, s. 873.

³³ J. Poczobut, *Umowa...*, s. 23.

³⁴ J. Pazdan (w:) *Prawo...*, s. 873.

³⁵ J. Pazdan, *Pełnomocnictwo w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2003, s. 152.

jasności, przez pryzmat jakiego prawa powinny być oceniane skutki dokonania czynności prawnej (zawarcia umowy o arbitraż) z przekroczeniem zakresu umocowania lub w przypadku braku umocowania.

W literaturze we wskazanym zakresie można spotkać się z trzema koncepcjami. Zgodnie z pierwszą oceną skutków dokonania czynności prawnej z naruszeniem umocowania lub bez umocowania powinna być dokonywana przez pryzmat prawa właściwego dla zawartej przez pełnomocnika umowy³⁶. Zgodnie z drugim poglądem właściwy jest statut pełnomocnictwa, w szczególności w odniesieniu do potwierdzenia zawartej przez pełnomocnika umowy³⁷. Wreszcie trzecie stanowisko kompromisowe zakłada możliwość stosowania prawa właściwego dla umowy o arbitraż dla oceny możliwości jej potwierdzenia przez mocodawcę, natomiast samo potwierdzenie podlegać miałyby prawu właściwemu dla pełnomocnictwa³⁸. Moim zdaniem za trafne należy uznać stanowisko, w myśl którego czynności zmierzające do potwierdzenia zawartej umowy o arbitraż w przypadku przekroczenia zakresu umocowania lub braku umocowania należy oceniać przez pryzmat prawa właściwego dla pełnomocnictwa³⁹. Prawo to będzie rozstrzygać w istocie, czy mogą zostać konwalidowane wadliwości w zakresie umocowania pełnomocnika do działania w związku z przekroczeniem zakresu umocowania lub działaniem bez należytego umocowania. Natomiast ocena skutków czynności prawnej dokonanej z przekroczeniem zakresu umocowania lub bez umocowania, w sytuacji gdy nie została ona potwierdzona przez mocodawcę, powinna być dokonywana przez pryzmat prawa właściwego dla dokonanej przez pełnomocnika czynności prawnej (prawa właściwego dla umowy o arbitraż). Zwróćmy bowiem uwagę, że w odniesieniu do konwalidacji jednostronnej czynności prawnej udzielającej pełnomocnictwa właściwy powinien być statut pełnomocnictwa, jednak w zakresie skuteczności czynności prawnej między osobą trzecią a mocodawcą w sytuacji, gdy pełnomocnik działał bez umocowania lub przekroczył zakres umocowania, właściwe powinno być prawo, któremu podlega czynność prawna dokonana przez pełnomocnika. Taki pogląd wydaje się być uzasadniony ze względu na ochronę osoby trzeciej. Tym bardziej że w skład podstawowego statutu umowy o arbitraż zalicza się: przesłanki skuteczności umowy o arbitraż, dopuszczalność zawarcia umowy o arbitraż przez pełnomocnika, dojście do skutku umowy o arbitraż i wreszcie identyfikację stron umowy o arbitraż⁴⁰. Dokonując cząstkowego podsumowania, podkreślić należy, że zakres statutu umowy o arbitraż oraz jego formy nie obejmuje pełnomocnictwa do zawarcia umowy o arbitraż oraz jego formy. Analogicznie normy prawa jednolitego zawarte w umowach międzynarodowych dotyczące samej formy umowy o arbitraż nie regulują kwestii związanych

³⁶ J. Pazdan, *Pełnomocnictwo...*, s. 151 i cytowana tam literatura.

³⁷ J. Pazdan, *Pełnomocnictwo...*, s. 151 i cytowana tam literatura.

³⁸ J. Pazdan, *Pełnomocnictwo...*, s. 151. oraz cytowana tam literatura.

³⁹ Por. J. Pazdan, *Pełnomocnictwo...*, s. 153.

⁴⁰ J. Poczobut, *Umowa...*, s. 23.

z udzieleniem pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny, jak i jego formy. Ze względu na to problemy związane z ustaleniem prawa właściwego dla pełnomocnictwa, jak i jego formy powinny być rozstrzygane niezależnie od problemów dotyczących zawarcia umowy o arbitraż i jej formy, w oparciu o miarodajne normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego.

3. PRAWO WŁAŚCIWE DLA PEŁNOMOCNICTWA DO ZAWARCIA ZAPISU NA SĄD POLUBOWNY

Z uwagi na brak regulacji szczególnych odnoszących się do pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny zastosowanie w tym zakresie powinny znaleźć ogólne normy kolizyjne wskazujące prawo właściwe dla pełnomocnictwa⁴¹, zawarte w przepisie art. 23 p.p.m.⁴² Normy kolizyjne w przywołanym przepisie podzielić można na dwie grupy. Z jednej strony zawiera on normę kolizyjną opartą na łączniku subiektywnym przewidującą możliwość dokonania wyboru prawa właściwego, z drugiej strony przepis ten zawiera normy kolizyjne oparte na łącznikach obiektywnych, które znajdują zastosowanie w przypadku braku wyboru prawa właściwego⁴³.

3.1. WYBÓR PRAWA WŁAŚCIWEGO

Omawiając wybór prawa właściwego przewidziany w art. 23 ust. 1 p.p.m., należy podkreślić, że możliwość jego dokonania została przyznana mocodawcy. W odniesieniu do wyboru znajdzie zastosowanie ogólna zasada wyrażona w przepisie art. 4 ust. 2 p.p.m., zgodnie z którą wybór powinien zostać dokonany w sposób wyraźny lub wynikać z okoliczności sprawy⁴⁴. Jednak należy mieć na uwadze, że skuteczność dokonanego wyboru przez mocodawcę względem pełnomocnika i osoby trzeciej jest uzależniona od przesłanek zawartych w przepisie art. 23 ust. 1 zd. 2 i 3 p.p.m. W konsekwencji zastosowanie będzie miał przepis art. 4 ust. 2 p.p.m., z zastrzeżeniem, że możliwość powołania się na dokonany przez mocodawcę wybór wobec pełnomocnika oraz osoby trzeciej warunkowana jest spełnieniem jednej z przesłanek zawartych w przepisie art. 23 ust. 1 zd. 2 i 3 p.p.m.

3.2. WIEDZA PEŁNOMOCNIKA I OSOBY TRZECIEJ O DOKONANYM WYBORZE PRAWA

Pierwszą z przesłanek warunkujących skuteczność wyboru prawa dla pełnomocnictwa względem pełnomocnika i osoby trzeciej jest wiedza wskaza-

⁴¹ T. Ereciński, K. Weitz, *Sqd...*, s. 98.

⁴² M. Pazdan, *Umowa...*, s. 872; tak również SN w postanowieniu z 2.03.2017 r. (V CSK 392/16), *Legalis* nr 1587117.

⁴³ Por. P. Czubik, *Nowe prawo prywatne międzynarodowe w świetle praktyki notarialnej*, cz. II, „Nieruchomości” 2013/3, s. 21.

⁴⁴ Por. J. Pazdan (w:) *Prawo...*, s. 861.

nych podmiotów o dokonany wyborze. Z uwagi na ogólne zasady dotyczące rozkładu ciężaru dowodu obowiązujące w prawie polskim to na mocodawcy będzie spoczywał obowiązek wykazania, że zarówno pełnomocnik, jak i osoba trzecia powzięli wiadomość o dokonany przez niego wyborze.

3.3. MOŻLIWOŚĆ POWZIĘCIA INFORMACJI O DOKONANYM WYBORZE PRZEZ PEŁNOMOCNIKA I OSOBĘ TRZECIĄ

Druga z przesłanek nakazuje, aby pełnomocnik i osoba trzecia mogli się o dokonany wyborze z łatwością dowiedzieć. Zwrot, jakim posłużył się ustawodawca w omawianym przepisie, ma charakter nieostrej. Odwołując się do dyrektywy wykładni języka potocznego⁴⁵, należy zauważyć, że w języku potocznym „z łatwością” ma następujące konotacje: bez trudu, bez wysiłku⁴⁶. Dlatego przepis art. 23 ust.1 zd. 2 i 3 p.p.m. należy interpretować w ten sposób, że pełnomocnik i osoba trzecia o dokonany wyborze mogli się z łatwością dowiedzieć, jeśli został on dokonany w taki sposób, że byli oni w stanie powziąć o nim informacje bez wysiłku, tj. bez konieczności podejmowania aktywności zmierzającej do ustalenia, co oświadczył w zakresie wyboru mocodawca. Bez wątplenia omawiana regulacja zmierza do ochrony interesów zarówno pełnomocnika, jak i osoby trzeciej⁴⁷. Należy w tym miejscu podkreślić, że skuteczność dokonany wyborze prawa właściwego ocenia się niezależnie w odniesieniu do pełnomocnika oraz osoby trzeciej, z którą dokonał on lub ma on dokonać czynności prawnej. Dlatego możliwa jest sytuacja, w której wybór prawa dokonany przez mocodawcę będzie skutecznym w odniesieniu do pełnomocnika, ale nie będzie skutecznym w odniesieniu do osoby trzeciej lub na odwrót. Odnosząc powyższe do realiów praktyki obrotu prawnego, należy wskazać, że bez wątplenia dokonany wyborze prawa właściwego w samym dokumencie pełnomocnictwa powoduje, że zarówno pełnomocnik, jak i mocodawca z łatwością o dokonany wyborze mogą się dowiedzieć. Niezależnie od tego, czy pełnomocnik faktycznie okaże dokument pełnomocnictwa zawierający oświadczenie mocodawcy w przedmiocie wyborze prawa właściwego. Zauważmy bowiem, że mocodawca nie może być obciążony negatywnymi skutkami niefrasobliwości osoby trzeciej przejawiającymi się brakiem żądania, aby pełnomocnik okazał udzielone mu pełnomocnictwo przy dokonywaniu czynności prawnej w imieniu i na rzecz mocodawcy. Wątpliwości natury praktycznej powstają, jeśli oświadczenie o wyborze prawa właściwego dla pełnomocnictwa jest sporządzone w języku nieznanym pełnomocnikowi lub osobie trzeciej. Pojawia się pytanie, czy można przyjąć, że podmioty te z łatwością mogły się dowiedzieć o dokonany wyborze. Zauważyć przy tym należy, że oświadczenie mocodawcy w przedmiocie dokonany wyborze prawa dla pełnomocnictwa stanowi oświadczenie woli, wobec powyższego rodzi się pytanie o możliwość złożenia go w języku obcym

⁴⁵ Por. M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2010, s. 140.

⁴⁶ Por. *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996, s. 1363.

⁴⁷ Por. J. Pazdan (w:) *Prawo...*, s. 860.

z punktu widzenia jego recypienta⁴⁸. Wydaje się, że na tak postawione pytanie nie ma jednej uniwersalnej odpowiedzi, a wszystko powinno zależeć od okoliczności konkretnego przypadku. Na przykład jeśli osoba prawna z siedzibą w Polsce dokonuje czynności prawnej w ramach prowadzonej działalności gospodarczej za pośrednictwem pełnomocnika z osobą prawną z siedzibą w Niemczech, która również działa w zakresie prowadzonej działalności gospodarczej, a pełnomocnictwo jest sporządzone w wersji dwujęzycznej polskiej i angielskiej, to nie ulega wątpliwości, że reprezentanci niemieckiej osoby prawnej mogli się z łatwością dowiedzieć o dokonanych wyborze prawa właściwego, zważywszy, że język angielski stanowi *lingua franca* współczesnego biznesu⁴⁹. Inaczej sytuacja będzie natomiast kształtować się w sytuacji, gdy pełnomocnictwo sporządzone w języku polskim zostanie okazane przez pełnomocnika osobie trzeciej, nieznającej języka polskiego, z którą dokonuje on czynności prawnej niezwiązanej z prowadzoną działalnością gospodarczą lub zawodową. Niezależnie od powyższego w przypadku, gdy problem skuteczności wyboru prawa właściwego dla pełnomocnictwa względem pełnomocnika i osoby trzeciej ujawni się przed polskim sądem, to z uwagi na regułę rozkładu ciężaru dowodu, jak i brzmienie przepisu art. 23 ust. 1 zd. 2 i 3 p.p.m, to mocodawca będzie zobligowany wykazać, że pełnomocnik oraz osoba trzecia o dokonanych wyborze prawa właściwego wiedzieli bądź z łatwością mogli się dowiedzieć. Uzasadnione jest zatem oczekiwanie względem mocodawcy, aby oświadczenie o dokonanych wyborze zostało przez niego sformułowane w języku znanym zarówno osobie trzeciej dokonującej czynności prawnej z pełnomocnikiem, jak i samemu pełnomocnikowi, albo żeby zostało im udostępnione odpowiednie tłumaczenie.

3.4. CHARAKTER I MOŻLIWE RODZAJE WYBORU PRAWA

Wybór prawa właściwego dla pełnomocnictwa stanowi czynność prawa prywatnego międzynarodowego⁵⁰. Dochodzi on do skutku w następstwie wykonania przez mocodawcę kompetencji przyznanej przez przepis prawa prywatnego międzynarodowego (*ex lege et voluntate*)⁵¹, co potwierdza art. 4 ust. 1 p.p.m. Wybór prawa właściwego dla pełnomocnictwa ma charakter nieograniczony w tym rozumieniu, że mocodawca jako prawo właściwe może wybrać prawo dowolnego państwa⁵². Wybór prawa właściwego dla pełnomocnictwa może mieć charakter uprzedni lub następczy. Oznacza to, że wybór może być dokonany przed dokonaniem czynności prawnej upoważniającej przez mocodawcę lub równo-

⁴⁸ Zob. i por. Z. Radwański (w:) *System...*, s. 70.

⁴⁹ Zob. T. Varady, *The Language Issue in International Commercial Arbitration – Notions, and Questions* (w:) *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Soltyśkiemu*, red. M. Kępiński, A. Nowicka, Poznań 2005, s. 925.

⁵⁰ J. Pazdan (w:) *Prawo...*, s. 860.

⁵¹ Por. M. Czepelak, *Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym Unii Europejskiej*, Warszawa 2015, s. 167.

⁵² Por. J. Pazdan (w:) *Prawo...*, s. 860.

częśnie z nią albo po jej dokonaniu. W przypadku gdy wybór został dokonany przed udzieleniem pełnomocnictwa, z oświadczenia o dokonanym wyborze powinno wyraźnie wynikać, jakiego pełnomocnictwa wybór ten będzie dotyczyć. Wybór prawa właściwego może zostać dokonany również po dokonaniu czynności prawnej mającej za przedmiot udzielenie pełnomocnictwa. Należy przy tym wskazać, że wybór prawa właściwego stanowi niezależną czynność prawa prywatnego międzynarodowego od czynności prawnej mającej za przedmiot udzielenie pełnomocnictwa, tym samym ocena ważności wskazanych czynności powinna być dokonywana oddzielnie⁵³. Z uwagi na wyraźne brzmienie przepisu art. 4 ust. 6 p.p.m. wybór prawa właściwego może być zmieniony lub uchylony, jednakże, zgodnie z art. 4 ust. 3 p.p.m., zmiana wyboru prawa lub jego uchylenie nie może naruszać praw osób trzecich. W przypadku pełnomocnictwa uzasadnione wydaje się przyjęcie, że zmiana lub uchylenie dokonanego wyboru prawa właściwego przez mocodawcę nie może w szczególności naruszać praw pełnomocnika i osoby trzeciej, z którą dokonał on czynności prawnej w oparciu o udzielone mu pełnomocnictwo, które pierwotnie podlegało innemu prawu właściwemu. Odnosząc powyższe do przykładu, może chodzić tu o sytuacje, w których następczy wybór prawa właściwego dla pełnomocnictwa pociągający za sobą zmianę statutu pełnomocnictwa prowadziłby do sytuacji, w której pełnomocnik działał z przekroczeniem zakresu umocowania. Ponadto zgodnie z art. 4 ust. 4 p.p.m. następcze dokonanie wyboru prawa właściwego bądź jego zmiana nie może prowadzić do podważenia dokonanej czynności prawnej upoważniającej ze względu na formę tej czynności. Należy przy tym przyjąć, że zasadniczo skutek, jaki ma wywołać następczy wybór prawa dokonany przez mocodawcę (*ex tunc* czy *ex nunc*), zależeć będzie od woli mocodawcy⁵⁴, z zastrzeżeniem jednak wskazanych przepisów art. 4 ust. 3–4 p.p.m.

3.5. NORMY KOLIZYJNE OPARTE NA ŁĄCZNIKACH OBIEKTYWNYCH

W przypadku gdy wybór prawa właściwego dla pełnomocnictwa nie zostanie dokonany przez mocodawcę, okaże się on nieważny lub nieskuteczny względem pełnomocnika lub mocodawcy, pełnomocnictwo będzie podlegać prawu wskazanemu za pomocą kaskadowej normy kolizyjnej zawartej w przepisie art. 23 ust. 2 p.p.m.⁵⁵ Należy przy tym wskazać, że sekwencja w zakresie sięgania do reguł składających się na kaskadę zawartą w przepisie art. 23 ust. 2 p.p.m. została określona przez ustawodawcę, który w ramach omawianego przepisu przesądził, że zawarte w tym przepisie reguły należy stosować „kolejno”⁵⁶.

⁵³ Por. M. Pazdan (w:) *System prawa prywatnego*, t. 20b, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 78.

⁵⁴ Por. M. Pazdan, A.M. Zachariasiewicz, Ł. Żarnowiec (w:) *System prawa handlowego*, t. 9, *Międzynarodowe prawo handlowe*, red. W. Popiołek, Warszawa 2013, s. 212.

⁵⁵ Por. J. Pazdan (w:) *Prawo...*, s. 861.

⁵⁶ J. Pazdan (w:) *Prawo...*, s. 861.

3.6. NORMA OPARTA NA ŁĄCZNIKU SIEDZIBY PEŁNOMOCNIKA

Przechodząc do pierwszej z reguł składających się na kaskadę, za pomocą której wskazywane jest prawo właściwe dla pełnomocnictwa, zauważyć należy, że będzie miała ona zastosowanie do pełnomocnictw udzielanych podmiotom, które w sposób stały podejmują czynności polegające na dokonywaniu w imieniu i na rzecz innych osób określonych czynności⁵⁷. Zgodnie bowiem z art. 23 ust. 2 pkt. 1 p.p.m. pełnomocnictwo podlega prawu państwa siedziby pełnomocnika, w której on stale działa. W odniesieniu do omawianego przepisu rodzi się pytanie, z uwagi podstawę łącznika, którą jest „siedziba”, czy norma ta będzie miała zastosowanie wyłącznie do osób prawnych lub jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej, czy obejmie swym zakresem również sytuacje, gdy pełnomocnictwo jest udzielane osobie fizycznej. Zasadne wydaje się dokonanie kwalifikacji terminu „siedziba” w oparciu o koncepcję autonomiczną prawa prywatnego międzynarodowego⁵⁸ i przyjęcie, że mówiąc o siedzibie, należy mieć na względzie miejsce w znaczeniu terytorialno-prze-strzennym, w którym pełnomocnik stale mieszka, przebywa, działa jego organ odpowiedzialny za reprezentację lub w którym się znajduje niezależnie od tego, czy jest on osobą fizyczną, osobą prawną, czy też jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej. Za takim rozumieniem omawianego terminu przemawia odrzucenie rozumienia terminu „siedziba” przyjmowanego na gruncie prawa cywilnego (przy kwalifikacji opartej o *lex fori*), w ramach którego jest ono odnoszone jedynie do osób prawnych oraz jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej⁵⁹. Kwalifikację taką potwierdza również odwołanie się do dyrektywy wykładni języka potoczonego w ramach reguł wykładni językowej⁶⁰. Mając powyższe na uwadze, za nietrafny należy uznać pogląd odmienny, wskazujący, że pierwsza z reguł kaskady dotyczy sytuacji, gdy pełnomocnikiem jest jedynie osoba prawna⁶¹. Kolejną istotną kwestią z punktu widzenia zastosowania omawianego przepisu jest ustalenie, co należy rozumieć przez stałe działanie pełnomocnika. Pojawia się bowiem pytanie, czy chodzi tu o miejsce, w którym pełnomocnik stale wykonuje działalność gospodarczą lub zawodową, w zakresie której mieści się występowanie w charakterze przedstawiciela różnych podmiotów, czy też chodzi tu o miejsce stałego działania pełnomocnika w imieniu tylko jednego podmiotu, które niekoniecznie musi mieścić się w zakresie prowadzonej przez niego działalności gospodarczej lub zawodowej. Wskazówek w zakresie interpretacji omawianego przepisu nie za-

⁵⁷ Por. J. Pazdan (w:) *Prawo...*, s. 862.

⁵⁸ Zob. i por. J. Gołaczyński, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2011, s. 42; por. E. Rott-Pietrzyk (w:) *System prawa prywatnego*, t. 20a, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014, s. 259.

⁵⁹ Tak art. 41 k.c. oraz art. 41 k.c. w zw. z art. 33¹ § 1 k.c.

⁶⁰ Por. M. Zieliński, *Wykładnia...*, s. 140.

⁶¹ Por. P. Czubik, *Nowe...*, s. 21.

wiera uzasadnienie rządowego projektu ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe⁶², pomimo że przepis ten został przyjęty bez poprawek⁶³. Z uwagi na dyrektywy wykładni przepisów prawa prywatnego międzynarodowego w ścisłym znaczeniu⁶⁴ uzasadniony wydaje się wniosek, że przez stałe działanie pełnomocnika należy rozumieć zarówno wykonywanie przez niego działalności gospodarczej lub zawodowej, której przedmiotem jest działanie w charakterze przedstawiciela, jak i podejmowanie działań poza zakresem prowadzonej działalności gospodarczej. Co jest jednak istotne, stałość działania musi się przejawiać w występowaniu określonego podmiotu w charakterze pełnomocnika w sposób powtarzalny, zarówno na rzecz różnych podmiotów, jak podejmowanie wielu czynności w imieniu i na rzecz jednego podmiotu. Wskazany sposób wykładni omawianego przepisu prowadzi do konkluzji, że w zakresie przedmiotowej normy kolizyjnej mieścić się będzie zarówno działalność przedsiębiorców trudniących się przedstawicielstwem (agentów, radców prawnych, adwokatów, rzeczników patentowych, brokerów ubezpieczeniowych itp.⁶⁵), jak i podmiotów, które nie prowadzą działalności gospodarczej lub zawodowej, ale w sposób stały występują w charakterze przedstawiciela, np. występowanie w charakterze pełnomocnika w zakresie stałego zarządu nieruchomością przez członka rodziny, który działa z grzeczności. Antycypując brzmienie drugiej z reguł kaskadowych zawartej w art. 23 ust. 2 pkt 2 p.p.m., podkreślić należy, że reguła pierwsza służy wskazaniu prawa właściwego, w sytuacji gdy pełnomocnik ma siedzibę w państwie, w którym stale działa, nie będzie miała ona natomiast zastosowania, jeśli pełnomocnik będzie stale działał poza miejscem swojej siedziby w przyjętym wyżej znaczeniu.

3.7. NORMA OPARTA NA ŁĄCZNIKU POŁOŻENIA PRZEDSIĘBIORSTWA

Przechodząc do drugiej z reguł wskazujących prawo właściwe dla pełnomocnictwa opartej na łączniku obiektywnym, należy wskazać, że podobnie jak reguła pierwsza będzie miała ona zastosowanie w sytuacji, gdy pełnomocnik działa w sposób stały. W związku z powyższym ponownie pojawia się pytanie, czy chodzi tu o stałe działanie w imieniu mocodawcy, czy może prowadzenie stałej działalności gospodarczej lub zawodowej polegającej na działaniu w charakterze pełnomocnika. Jednoznacznej odpowiedzi na tak postawione pytanie nie udziela ustawa – Prawo prywatne międzynarodowe. Mając jednak na względzie poczynione wyżej uwagi, należy przyjąć analogicznie jak w odniesieniu do przepisu art. 23 ust. 2 pkt 1 p.p.m., że chodzi tu nie tylko o stałe działanie na rzecz tego

⁶² Tekst uzasadnienia dostępny pod adresem [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/41AC5-CA590174CA4C12574F80042042F/\\$file/1277-uzasadnienie.doc](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/41AC5-CA590174CA4C12574F80042042F/$file/1277-uzasadnienie.doc) (dostęp: 15.10.2022 r.).

⁶³ Tekst rządowego projektu ustawy dostępny pod adresem [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/41AC5CA590174CA4C12574F80042042F/\\$file/1277.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/41AC5CA590174CA4C12574F80042042F/$file/1277.pdf) (dostęp: 15.10.2022 r.).

⁶⁴ Por. E. Rott-Pietrzyk (w.): *System...*, s. 258.

⁶⁵ Por. J. Pazdan (w.): *Prawo...*, s. 862.

samego mocodawcy, np. stałe pełnomocnictwo do działania w imieniu i na rzecz osoby prawnej udzielone jednemu z jej pracowników, ale również występowanie w charakterze pełnomocnika na rzecz wielu podmiotów w zakresie prowadzonej działalności gospodarczej lub zawodowej. Należy przy tym zauważyć, że przepis art. 23 ust. 2 pkt 2 p.p.m. powinien znaleźć zastosowanie w sytuacji, w której pełnomocnictwo upoważnia do dokonania czynności prawnej w zakresie prowadzonego przez mocodawcę przedsiębiorstwa⁶⁶, mimo że nie wynika to wprost z treści omawianego przepisu. W odniesieniu do wykładni omawianego przepisu powstaje wątpliwość, co należy rozumieć przez przedsiębiorstwo należące do mocodawcy. Czy chodzi tu o przedsiębiorstwo w ujęciu podmiotowym, przedmiotowym, a może funkcjonalnym?⁶⁷ Sformułowanie omawianego przepisu, jak i dyrektywy wykładni celowościowej przemawiają za przyjęciem, że chodzi tu o przedsiębiorstwo w znaczeniu przedmiotowym⁶⁸ lub funkcjonalnym⁶⁹. Tym samym pojęciem przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 23 ust. 2 pkt 2 p.p.m. należy objąć między innymi oddział zagranicznego przedsiębiorcy, co oznacza, że przepis ten znajdzie zastosowanie w zakresie wskazania prawa właściwego dla pełnomocnictwa udzielanego osobie upoważnionej w oddziale do reprezentowania przedsiębiorcy zagranicznego⁷⁰. Omawiana reguła będzie miała zastosowanie, jeśli państwo, w którym znajduje się przedsiębiorstwo mocodawcy, nie będzie jednocześnie państwem siedziby pełnomocnika. Jeśli bowiem pełnomocnik będzie miał siedzibę w państwie, gdzie znajduje się przedsiębiorstwo mocodawcy i będzie on w nim stale działał, to wskazanie prawa właściwego nastąpi już w oparciu o regułę pierwszą zawartą w art. 23 ust. 2 pkt 1 p.p.m. Reguła zawarta w art. 23 ust. 2 pkt 2 p.p.m. może mieć często zastosowanie do szczególnego rodzaju pełnomocnictwa, jakim jest prokura⁷¹. Z punktu widzenia prowadzonych w niniejszym artykule rozważań należy podkreślić, że zarówno doktryna, jak i orzecznictwo dopuszczają zawarcie zapisu na sąd polubowny przez prokurenta⁷².

3.8. NORMA OPARTA NA ŁĄCZNIKU MIEJSCA DZIAŁANIA PEŁNOMOCNIKA

Trzecia z reguł składających się na kaskadę zawartą w przepisie art. 23 ust. 2 pkt 3 p.p.m. przewiduje, że prawem właściwym dla pełnomocnictwa jest prawo

⁶⁶ Por. P. Czubik, *Nowe...*, s. 21.

⁶⁷ Zob. M. Warciński, *Problem zróżnicowania definicji „przedsiębiorstwa” w polskim prawie i jego skutki prawne*, Warszawa 2008, s. 31.

⁶⁸ Więcej zob. J.P. Naworski (w.): *System prawa prywatnego*, t. 16, *Prawo spółek osobowych*, red. A. Szajkowski, Warszawa 2016, s. 389.

⁶⁹ Więcej zob. M. Litwińska-Werner (w.): *System prawa handlowego*, t. 1, *Prawo handlowe – część ogólna*, red. S. Włodyka, Warszawa 2009, s. 697.

⁷⁰ O charakterze upoważnienia zob. więcej uchwała SN z 26.02.2014 r. (III CZP 103/13), SIP LEX nr 1433733.

⁷¹ J. Pazdan (w.): *Prawo...*, s. 864.

⁷² E. Wętrys, *Skuteczność zapisu na sąd polubowny spółki zależnej wobec spółki dominującej*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2010/3, s. 149.

państwa, na terytorium którego pełnomocnik rzeczywiście działał, reprezentując mocodawcę, lub prawo państwa, na terytorium którego powinien działać według woli mocodawcy. W odniesieniu do omawianej reguły powstaje pytanie, czy *de facto* nie zawiera ona dwóch reguł kolizyjnych, a jeśli tak, to jaka powinna być sekwencja ich zastosowania⁷³. Zwróćmy bowiem uwagę, że możliwa jest sytuacja, w której pełnomocnik rzeczywiście działał na terytorium innego państwa, niż wynikało to z woli mocodawcy. Pojawia się wówczas pytanie, która ze wskazanych reguł powinna mieć pierwszeństwo zastosowania. Innymi słowy, czy pod uwagę w pierwszej kolejności powinna być brana okoliczność, gdzie faktycznie działał pełnomocnik, czy może kryterium decydującym o właściwości prawa powinna być wola mocodawcy dotycząca tego, gdzie powinien pełnomocnik dokonać czynności prawnej, działając w jego imieniu i na jego rzecz. Wreszcie pojawia się pytanie, czy może każda ze wskazanych reguł ma zastosowanie do innych stanów faktycznych, pierwsza do sytuacji, w której w oparciu o udzielone pełnomocnictwo została dokonana czynność prawna, druga w sytuacji, gdy do dokonania czynności prawnej przez pełnomocnika nie doszło. Udzielając odpowiedzi na postawione wyżej pytania, przychylić należy się do poglądu, zgodnie z którym sekwencja postępowania powinna być taka, że reguła uwzględniająca wolę mocodawcy co do miejsca działania powinna być brana pod uwagę tylko wówczas, gdy pełnomocnik nie dokonał czynności prawnej w imieniu i na rzecz mocodawcy⁷⁴. Należy bowiem mieć na uwadze, że wola mocodawcy co do tego, gdzie pełnomocnik ma działać, nie zawsze będzie wynikać z samego pełnomocnictwa, jak i towarzyszących jego udzieleniu okoliczności, co mogłoby prowadzić do sytuacji, w której osoba trzecia dokonująca czynności prawnej z pełnomocnikiem miałaby utrudnioną możliwość ustalenia, jakiemu prawu pełnomocnictwo podlega. Dlatego ze względu na ochronę osoby trzeciej dokonującej czynności prawnej z pełnomocnikiem zasadne jest przyjęcie przedstawionego sposobu wykładni omawianego przepisu. Ponadto za trafny należy uznać pogląd, że trzecia z reguł będzie miała zazwyczaj zastosowanie do pełnomocnictw jednorazowych, związanych z incydentalnym działaniem w charakterze pełnomocnika⁷⁵.

3.9. ZAGADNIENIA WSPÓLNE

Omówione wyżej normy kolizyjne wskazujące prawo właściwe dla pełnomocnictwa będą miały zastosowanie również w zakresie ustalenia prawa właściwego dla pełnomocnictwa do zawarcia umowy o arbitraż (zapisu na sąd polubowny). Mając to na względzie, należy poczynić jedno zastrzeżenie, a mianowicie omówione normy kolizyjne znajdą zastosowanie tylko wówczas, gdy prawo właściwe będzie ustalane z punktu widzenia podmiotu stosującego

⁷³ Por. J. Pazdan (w:) *Prawo...*, s. 862.

⁷⁴ J. Pazdan (w:) *Prawo...*, s. 862.

⁷⁵ P. Czubik, *Nowe...*, s. 21.

prawo działającego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Natomiast w sytuacji, gdy prawa właściwego dla pełnomocnictwa będzie poszukiwał podmiot stosujący prawo w innym państwie (forum), będzie on stosował normy kolizyjne obowiązujące w jego siedzibie, które mogą być oparte na innych łącznikach. Wskazane normy mogą przewidywać właściwość innego prawa niż omówione wyżej normy kolizyjne. Sytuacja wydaje się być szczególnie skomplikowana, gdy prawo właściwe dla pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny oraz jego formy będzie ustalane przez sąd arbitrażowy w związku z koniecznością przesądzenia, czy istnieje ważny i skuteczny zapis na sąd polubowny stanowiący podstawę postępowania przed tym sądem. Zauważmy bowiem, że jednym ze skutków powszechnie przyjmowanej zasady *Kompetenz – Kompetenz* w międzynarodowym arbitrażu handlowym jest istnienie uprawnienia sądu arbitrażowego do oceny jego własnej właściwości, jeśli w ramach postępowania arbitrażowego zostanie podniesiony zarzut nieważności lub nieistnienia umowy o arbitraż⁷⁶. W ramach dokonywanej oceny sąd arbitrażowy będzie musiał ustalić prawo właściwe dla umowy o arbitraż, a jeśli została ona zawarta przez pełnomocnika, niewykluczone, że również prawo właściwe dla pełnomocnictwa i jego formy. Poczynienie bowiem ustaleń w zakresie przekroczenia zakresu umocowania lub braku umocowania pełnomocnika może rzutować na ważność i istnienie umowy o arbitraż przez niego zawartej (w istocie problem skuteczności pełnomocnictwa stanowić będzie kwestię wstępną)⁷⁷. Jednak kwestia ustalenia prawa właściwego dla pełnomocnictwa i jego formy z perspektywy sądu polubownego może okazać się problematyczna z uwagi na istniejące wątpliwości związane z tym, jakie normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego powinny zostać zastosowane przez sąd arbitrażowy⁷⁸. Zauważmy przy tym, że nawet w sytuacji przyjęcia tradycyjnego rozwiązania sprowadzającego się do uznania, że sąd arbitrażowy powinien stosować normy kolizyjne obowiązujące w jego siedzibie (miejscu arbitrażu)⁷⁹, i tak może się okazać, że strona, udzielając pełnomocnictwa, konstruowała tę czynność prawną w oparciu o prawo wskazane za pomocą innej normy kolizyjnej (obowiązującej w jej siedzibie) niż te obowiązujące w siedzibie sądu polubownego. Ponadto pełnomocnictwo może być poddawane również ocenie przez sąd państwowy w ramach postępowania postarbitrażowego, gdzie zastosowanie mogą znaleźć inne normy kolizyjne niż te, które były brane pod uwagę na etapie udzielania pełnomocnictwa oraz stosowania prawa przez sąd arbitrażowy, w ramach toczącego się przed nim postępowania. Sąd państwowy innego państwa niż miejsca wydania wyroku arbitrażowego może, w związku z zarzutem jednej ze stron, opartym na przepisie art. V ust. 1 lit a konwencji nowojorskiej, być zmuszony do ustalenia, czy umo-

⁷⁶ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 229.

⁷⁷ Zob. i por. J. Gołaczyński, *Prawo...*, s. 54.

⁷⁸ F. De Ly, *Conflicts of law in international arbitration – an overview* (w:) *Conflict of Laws in International Arbitration*, red. F. Ferrari, S. Kröll, Monachium 2011, s. 5.

⁷⁹ F. De Ly, *Conflicts...*, s. 6.

wa o arbitraż jest ważna. Tym samym może być zobligowany do rozwiązania kwestii wstępnej sprowadzającej się do poczynienia ustaleń, czy pełnomocnik był upoważniony do jej zawarcia, co będzie implikowało sięgnięcie do prawa właściwego dla pełnomocnictwa. Zauważmy przy tym, że o ile prawo właściwe dla umowy o arbitraż jest ustalane za pomocą jednolitych norm kolizyjnych zawartych w art. V ust. 1 lit. a konwencji nowojorskiej⁸⁰, o tyle brak jest jednolitych norm kolizyjnych służących wskazaniu prawa właściwego dla pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny i jego formy. Oznacza to, że prawo właściwe dla wskazanych sytuacji życiowych może być ustalane przez sąd arbitrażowy, jak i sąd państwowy, w ramach postępowania postarbitrażowego, w oparciu o różne normy kolizyjne, co w konsekwencji może doprowadzić do różnych rezultatów i właściwości różnych norm merytorycznych z punktu widzenia każdego ze wskazanych organów stosujących prawo. W takiej sytuacji zarówno sąd arbitrażowy, jak i sąd państwowy mogą być zmuszone do odwołania się do instytucji dostosowania czynności prawnej do wymagań niewłaściwego prawa, wedle której skutki dokonania czynności prawnej w oparciu o prawo dla niej niewłaściwe powinny być oceniane przez pryzmat właściwego prawa merytorycznego⁸¹.

3.10. POSTULAT *DE LEGE FERENDA*

Najlepszym remedium na opisaną powyżej labilność sytuacyjną norm kolizyjnych wskazujących prawo właściwe dla pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny, jak i jego formy, byłoby ich ujednoczenie w skali międzynarodowej (w jednej z konwencji arbitrażowych) albo korzystanie przez stronę umowy o arbitraż z wyboru prawa właściwego dla pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny, przy założeniu, że wybór taki jest dopuszczalny w świetle norm kolizyjnych państwa, w oparciu o które pełnomocnictwo było przez stronę konstruowane, norm kolizyjnych miejsca arbitrażu oraz sądu państwowego, przed którym najprawdopodobniej zawiśnie postępowanie w przedmiocie uznania bądź stwierdzenia wykonalności zagranicznego wyroku sądu arbitrażowego (w istocie możliwe jest na tym etapie antycypowanie, gdzie wyrok sądu polubownego miałby zostać wykonany).

4. PRAWO WŁAŚCIWE DLA FORMY PEŁNOMOCNICTWA DO ZAWARCIA ZAPISU NA SĄD POLUBOWNY

Analogicznie jak w przypadku prawa właściwego dla pełnomocnictwa, tak i w przypadku prawa właściwego dla jego formy pełnomocnictwa brak jest szczególnej regulacji kolizyjnej, która miałaby zastosowanie. Dlatego też w tym za-

⁸⁰ M. Łaszczuk, J. Szpara (w:) *System...*, s. 699.

⁸¹ Zob. i por. K. Sznajder-Peroń (w:) *System prawa prywatnego*, t. 20a, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014, s. 542.

kresie należy odwołać się do regulacji dotyczącej formy czynności prawnych zawartej w przepisie art. 25 p.p.m.⁸² Zgodnie z przepisem art. 25 ust. 1 zd. 1 p.p.m. forma czynności prawnej podlega prawu właściwemu dla tej czynności. Tym samym, w myśl omawianej reguły, prawo właściwe dla pełnomocnictwa, które zostanie ustalone za pomocą omówionych wyżej norm kolizyjnych, będzie również prawem właściwym dla formy pełnomocnictwa. Należy przy tym podkreślić, że w realiach konkretnego przypadku prawo właściwe dla pełnomocnictwa może być wskazywane przez mocodawcę w drodze wyboru lub też za pomocą kaskadowej normy kolizyjnej opartej na łącznikach obiektywnych. Niezależnie od tego, za pomocą której z reguł kolizyjnych prawo właściwe dla pełnomocnictwa zostanie wskazane w realiach konkretnego przypadku, będzie ono jednocześnie prawem właściwym dla formy pełnomocnictwa. Z uwagi na powyższe mocodawca, dokonując wyboru prawa właściwego dla pełnomocnictwa, może pośrednio wpływać na prawo właściwe dla jego formy⁸³. Podkreślić przy tym należy, że kompetencja przyznana mocodawcy obejmuje jedynie wybór prawa właściwego dla pełnomocnictwa, nie może on dokonać wyboru prawa właściwego dla jego formy. Jednakże wybór prawa dla pełnomocnictwa implikować będzie jednocześnie właściwość prawa wybranego również w odniesieniu do formy pełnomocnictwa. Właściwość ta jednak nie wynika wprost z czynności wyboru, ale ze wskazania normy kolizyjnej zawartej w art. 25 ust. 1 zd. 1 p.p.m. Poza omówioną regułą ogólną w przepisie art. 25 ust. 1 zd. 2 i 3 p.p.m. zostały zawarte reguły subsydiarne mające zastosowanie w odniesieniu do wskazania prawa właściwego dla formy czynności prawnej⁸⁴. Zastosowanie znajdzie w odniesieniu do formy pełnomocnictwa jedynie norma kolizyjna zawarta w przepisie art. 25 ust. 1 zd. 2 p.p.m., ponieważ zakres zastosowania przepisu art. 25 ust. 1 zd. 3 p.p.m. został ograniczony jedynie do umów, podczas gdy pełnomocnictwo stanowi jednostronną czynność prawną mocodawcy⁸⁵. Zgodnie ze zdaniem drugim omawianego przepisu wystarczające jest zachowanie wymogów co do formy przewidzianych przez prawo państwa, w którym czynność zostaje dokonana. Tym samym na gruncie omawianego przepisu została przewidziana właściwość *legis loci actus*. Jak wskazuje się, czynność prawna udzielenia pełnomocnictwa zostaje dokonana na terytorium tego państwa, na obszarze którego mocodawca złożył oświadczenie woli mające za przedmiot udzielenie pełnomocnictwa, niezależnie od tego, na terytorium którego państwa to oświadczenie woli dotarło do pełnomocnika lub osoby trzeciej⁸⁶.

⁸² M. Tomaszewski (w:) *System...*, s. 402; M. Pazdan, *Umowa...*, s. 872; tak również zob. SN w postanowieniu z 2.03.2017 r. (V CSK 392/16), Legalis nr 1587117.

⁸³ Por. J. Szewczyk, *Forma prawna zagranicznego pełnomocnictwa*, „Monitor Prawa Handlowego” 2015/2, s. 26.

⁸⁴ J. Pazdan (w:) *Prawo...*, s. 767.

⁸⁵ J. Pazdan (w:) *Prawo...*, s. 866.

⁸⁶ J. Pazdan (w:) *Prawo...*, s. 867.

5. WNIOSKI

Reasumując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że w sytuacji, gdy umowa o arbitraż (zapis na sąd polubowny) w międzynarodowym arbitrażu handlowym zawierana jest za pośrednictwem pełnomocnika, konieczne jest ustalenie, niezależnie od prawa właściwego dla samej umowy (zapisu) i jej formy, również prawa właściwego dla pełnomocnictwa do zawarcia umowy o arbitraż oraz jego formy. Prawo właściwe dla pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny i jego formy powinno być ustalane w oparciu o ogólne normy kolizyjne wskazujące prawo właściwe dla pełnomocnictwa i formy czynności prawnej zawarte w Prawie prywatnym międzynarodowym. Problematyczną z punktu widzenia międzynarodowego arbitrażu handlowego jest możliwa zmienność sytuacyjna norm kolizyjnych w realiach konkretnego przypadku, które będą stosowane w celu ustalenia prawa właściwego dla pełnomocnictwa i jego formy. W istocie to, jakie normy kolizyjne będą stosowane do ustalenia prawa właściwego dla pełnomocnictwa do zawarcia umowy o arbitraż i jego formy, zależy od etapu postępowania i organu, który będzie prawa właściwego poszukiwał. W tym kontekście zasadne wydaje się podniesienie postulatu *de lege ferenda* sprowadzającego się do wprowadzenia jednolitych norm kolizyjnych lub jednolitych norm merytorycznych mających zastosowanie w odniesieniu do pełnomocnictwa do zawarcia zapisu na sąd polubowny oraz jego formy, podobnie jak ma to obecnie miejsce w odniesieniu do prawa właściwego dla formy umowy o arbitraż.

ABSTRACT

dr Piotr Rodziewicz

The author is an assistant professor in the Department of Civil Law and Private International Law at the Faculty of Law, Administration and Economics at the University of Wrocław, an advocate (District Bar Association in Wrocław).

Law applicable for power of attorney to conclude arbitration agreement and its form

There is a need to determine law applicable for several issues in international commercial arbitration. One of such an issue, in case when arbitration agreement is concluded by plenipotentiary, is to determine law applicable for power of attorney to conclude an arbitration agreement and its form. Paper presents the nature of the power of attorney to conclude arbitration agreement and conflict of laws rules,

intended to designate law applicable for plenipotentiary to conclude arbitration agreement, which are in force in Republic of Poland. These rules include the choice of law, as well as the cascade conflict of laws rule based on objective connecting factors. Article contains considerations on the law applicable to the form of power of attorney to conclude an arbitration agreement. The study presents the relationship between issues governed by law applicable for power of attorney and issues governed by law applicable for arbitration agreement.

Keywords: *arbitration clause; arbitration agreement; law applicable; power of attorney; form of power of attorney*

dr Piotr Rodziewicz

ORCID: 0000-0002-1666-4202; e-mail: piotr.rodziewicz@uwr.edu.pl

Autor jest adiunktem w Zakładzie Prawa Cywilnego i Prawa Międzynarodowego Prywatnego, na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. W pracy naukowej zajmuje się problemami z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego oraz międzynarodowego postępowania cywilnego; adwokatem (Izba Adwokacka we Wrocławiu). W pracy naukowej zajmuje się problemami z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego oraz specjalizuje się w sporach cywilnych z zakresu tzw. *financial litigation* (spory na rynku finansowym oraz kapitałowym), w których reprezentuje banki oraz fundusze inwestycyjne, występował również w szeregu postępowań cywilnych z elementem transgranicznym.

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

Balcarczyk Justyna, *Zagadnienie formy umowy o arbitraż w świetle art. II (2) Konwencji nowojorskiej o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych oraz w świetle regulacji wewnętrznych*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2008/4, s. 14

Besson Sébastien, Poudret Jean-François, *Comparative Law of International Arbitration*, Londyn 2007

Błaszczak Łukasz, *Wyrok sądu polubownego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010

Błaszczak Łukasz, Ludwik Małgorzata, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007

Błaszczak Łukasz, Marszałkowska-Krześ Elwira, *Zapis na sąd polubowny a czynności notarialne (wybrane zagadnienia)*, „Rejent” 2007/9, s. 12

- Budniak-Rogała Aleksandra**, *Charakter prawny zapisu na sąd polubowony w postępowaniu cywilnym*, Wrocław 2015
- Czepelak Marcin**, *Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym Unii Europejskiej*, Warszawa 2015
- Czubik Paweł**, *Nowe prawo prywatne międzynarodowe w świetle praktyki notarialnej, cz. II, „Nieruchomości” 2013/3, s. 21*
- Dalka Sławomir**, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987
- De Ly Filip**, *Conflicts of law in international arbitration – an overview (w:) Conflict of Laws in International Arbitration*, red. F. Ferrari, S. Kröll, Monachium 2011
- Ereciński Tadeusz, Weitz Karol**, *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008
- Gillies Peter, Moens Gabriel**, *International Trade and Business: Law Policy and Ethics*, Sydney 1998
- Gołaczyński Jacek**, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2011
- Kulski Robert**, *Umowy procesowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2006
- Litwińska-Werner Marta** (w:) *System prawa handlowego, t. 1, Prawo handlowe – część ogólna*, red. S. Włodyka, Warszawa 2009
- Łaszczuk Maciej, Szpara Justyna** (w:) *System prawa handlowego, t. 8, Arbitraż handlowy*, red. A. Szumański, Warszawa 2010
- Mataczyński Maciej**, *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2005
- Merrills John G.**, *International Dispute Settlement*, Cambridge 2011
- Moses Margaret L.**, *The Principles and Practice of International Commercial Arbitration*, Nowy Jork 2012
- Naworski Jerzy P.** (w:) *System prawa prywatnego, t. 16, Prawo spółek osobowych*, red. A. Szajkowski, Warszawa 2016
- Pazdan Jadwiga**, *Pełnomocnictwo w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2003
- Pazdan Jadwiga** (w:) *System prawa prywatnego, t. 20a, Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014
- Pazdan Maksymilian**, *Prawo właściwe dla oceny zapisu na sąd polubowony, „Rejent” 2003/10, s. 176*
- Pazdan Maksymilian** (w:) *System prawa prywatnego, t. 20b, Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015
- Pazdan Maksymilian**, *Umowa o arbitraż po wejściu w życie ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym z 2011 r. (w:) Proces cywilny. Nauka –*

kodyfikacja – praktyka, red. P. Grzegorzcyk, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012

Pazdan Maksymilian, Zachariasiewicz Anna M., Żarnowiec Łukasz (w:) *System prawa handlowego*, t. 9, *Międzynarodowe prawo handlowe*, red. W. Popiołek, Warszawa 2013

Poczobut Jerzy (w:) *System prawa handlowego*, t. 8, *Arbitraż handlowy*, red. A. Szumański, Warszawa 2010

Poczobut Jerzy, *Umowa o arbitraż w polskim prawie prywatnym międzynarodowym – z uwagami porównawczymi*, „*Studia Prawa Prywatnego*” 2013/1, s. 24

Radwański Zbigniew, *System prawa prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2008

Rodziewicz Piotr, *Stwierdzenie treści oraz zastosowanie prawa obcego w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2015

Rott-Pietrzyk Ewa (w:) *System prawa prywatnego*, t. 20a, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014

Słownik współczesnego języka polskiego, red. B. Dunaj, Warszawa 1996

Szewczyk Jarosław, *Forma prawna zagranicznego pełnomocnictwa*, „*Monitor Prawa Handlowego*” 2015/2, s. 26

Sznajder-Peroń Katarzyna (w:) *System prawa prywatnego*, t. 20a, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014

Szumański Andrzej (w:) *System prawa handlowego*, *Arbitraż handlowy*, red. A. Szumański, Warszawa 2010

Tomaszewski Maciej (w:) *System prawa handlowego*, t. 8, *Arbitraż handlowy*, red. A. Szumański, Warszawa 2010

Varady Tibor, *The Language Issue in International Commercial Arbitration – Notions, and Questions* (w:) *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtyśińskiemu*, red. M. Kępiński, A. Nowicka, Poznań 2005

Warciański Michał, *Problem różnicowania definicji „przedsiębiorstwa” w polskim prawie i jego skutki prawne*, Warszawa 2008

Wętrys Ewelina, *Skuteczność zapisu na sąd polubowny spółki zależnej wobec spółki dominującej*, „*ADR. Arbitraż i Mediacja*” 2010/3, s. 149

Wiśniewski Andrzej, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce. Status prawny arbitrażu i arbitrów*, Warszawa 2011

Zieliński Maciej, *Wykładowia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2010